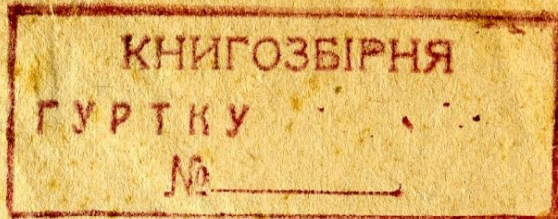


Вас. Різниченко.



1011

Земляки, ДОСТОПАМ'ЯТНІ УРОЖЕНЦІ ЗЕМЛІ КОНОТОПСЬКОЇ.

1859

==

ВИПУСК ПЕРШИЙ.

==

М. Драгомиров.

(З нагоди 10 роковин з часу його смерті).

„На превеликий жаль, ми взагалі виховуємося на чужій славі, іноді фалшивій, і не знаємо багатьох славного навкруг себе, не знаємо рідного... У нас не встигла померти людина, як пам'ять про неї зараз же зникає, семейні перекази забувають ся, фамильні архиви гинуть всіма видами гибелі—від вогню, від ножа, від руки, від некультурности, від байдужости нашої і т. и.“

С. Пономарьов.

К И Ї В.

Друкарня 1-ої Київської Друкарської Спілки. Трьохсвятительська 5.
1916.

ВМ 2300/1
1/4

9
0-08

Державна Публічна
БІБЛІОТЕКА УРСР
№.

Земляки, достопамятні уроженці землі Конотопської.

(Передслово).

Почата виданєм серія книжок під таким заголовком— являєть ся даню поважання автора до памяти дорогих земляків, уроженців рідної Конотопщини, потрудивших ся в тих чи інших галузях людської культури і зоставивших після себе добру славу. Починаючи се виданє, ми мали на думці дві цілі: з одного боку, нам хотїлось пробудити цікавість конотопців до славного минулого рідної Конотопщини, а з другого боку—показати, що внесла Конотопщина в скарбницю мирової культури. Руководила ж всім сим наша любов до дорогої батьківщини, рідної минувшини. Перші два випуски серії присвячуємо—М. Драгомирову і П. Прокоповичеві. Третій випуск буде присвячений—славній памяти С. І. Пономарьова. Велике наше бажанє було—почати серію випуском, присвяченим покійному С. Пономарьову, недавня смерть котрого іще так сьвіжа (1913 р.) і так боляче відчуваєть ся. Але обставини життя, що не дають часу для бажаної праці, примушують одкласти на деякий час сей випуск і почати серію з характеристик уже готових і друкуюваних ся раніш в часописах. (Статя про Драгомирова друкувала ся в „Чернігівській Земській Неділі“ за 1915 рік, №№ 48, 50, 51, а статя про Прокоповича—в „Голосі Пчеловода“ за 1915 рік, № 5). Випускаємо їх в такому виді, в якому вони були надруковані в згаданих часописах. Брак часу не дав нам можливости доповнити їх в такій мірі, в якій се було б бажано. Земно кланяючись читачам на всі чотирі сторони, прохаємо у них вибаченя за занадту конспективність і сухість нарисів, пояснену вищеуказаною причиною. Сподіваємо ся, що при другому виданю обставини життя дадуть нам можливість усунути їх і, окрім сього, доповнити випуски бібліографічними покажчиками літератури про життя і діяльність Земляків...

Вас. Різниченко.

Київ, 1916, VII, 17.

М. Драгомиров.

(З нагоди 10 роковин з часу його смерті).

Десять літ тому назад, а саме—15 жовтня 1905 року, в г. Конотопі Чернігівської губернії помер, доживши майже до 75 років, оден із найкращих людей 19 віку і, з'окрема, вождів російської армії—відомий воєнний мислитель генерал Драгомиров. Тільки незтриманою завирюхою політичних подій велитенської важности і можна пояснити, що смерть його, випавша в самий розгар політичного руху держави, не була як треба одмічена виходившою тоді в Росії пресою і не зробила на громадянство того вражіння, яке вона могла б зробити в иншу пору. Долі хотілось, щоб завирюха першостепенного значіння, пролетівша 10 років тому назад над нашою Батьківщиною, пронесла ся і тепер і відхилила собою громадську увагу від покійного і в десяти роковини його смерті. Але ми, памятаючи заслуги покійного перед Батьківщиною, не повинні забувати їх і в найтяжчі хвилини наших нещасть, особливо тепер, коли більш аніж коли небудь доводить ся згадувати про покійного, його науку і погляди...

Михайло Ів. Драгомиров був родом українець. Народив ся він в г. Конотопі 8 листопаду 1830 року. Першу освіту здобув в Конотопській повітовій школі, по скінченю котрої вступив в бувший дворянський полк, відкіля в 1849 році вийшов прапорщиком в Лейб-гвардії Семенівський полк, з котрим зробив Венгерську кампанію 1849 року. Після кількох років строевої служби, Драгомиров поступив в Миколаївську Академію Генерального штабу, курс котрої блискуче скінчив в 1856 році з золотою медалю. По скінченю Академії, він був командирований за кордон, для підготовки на професора, а в 1858 році, уже в чині штабс-капитана, почав читати в Академії лекції по тактиці. В 1860 році Драгомиров був призначений ад'юнкт-професором Академії генерального штабу, а в 1863 році—професором; в 1864

році дістав чин полковника і був призначений начальником штаба 2-ої Гвардейської кавалерійської дивізії, а на другий рік—членом спорадничого комітету головного управління генерального штабу. В 1869 році, уже в чині Генерал-майора, був призначений начальником штаба Київського воєнного округу і на сій посаді зоставав ся чотири роки, після чого заняв уряд командира 14-ої піхотної дивізії. З сею дивізією, вихованою Драгомировим в суто-боевому дусі, він брав участь в російсько-турецькій війні, виконавши, в ніч на 15 червня 1877 року, славетну переправу через Дунай і взявши з бою Систово. За сю переправу через Дунай Драгомиров дістав Георгія 3-ої степені і чин генерал-лейтенанта. Дальша участь Драгомирова в війні була не довга: скоро, під час бойовища на Шибці, він був важко поранений в ногу і покинув театр війни. В 1878 році його призначили генерал-ад'ютантом і начальником Миколаївської Академії Генерального штабу і на сій посаді він зоставав ся 11 років, після чого, в 1889 році, зайняв уряд командуючого військами Київського воєнного округу, а в 1898 році, окрім того, іще Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора. Бувши начальником Академії Генерального штабу, Драгомиров читав лекції по тактиці, воєнній історії і боевій підготовці військ Імператору Олександру III-му, великому князю Володимирі Олександровичу, теперешньому Імператорові Миколі II-му і багатьом иньшим вельможним особам і сучасним видатним воєнним діячам. В 1891 році він був проізданий в повні генерали, а в 1901 році нагороджений орденом св. Андрія Першозванного. В 1903 році, через старість і кепське здоров'я, згідно з проханем, подав ся в одставку з призначенем в члени Державної Ради. Переїхавши потім навседа в рідний Конотіп, прожив в ньому, майже нікуди не виїздячи, до самої смерти.

Літературну діяльність почав Драгомиров з кінця 50-х років минулого століття, коли в 1857 році він надрукував в „Военномъ Журналѣ“ статю під заголовком: „О высадкахъ въ древнія и новѣйшія времена“. З того часу і до самої смерти він не покидав пера, написавши багацько наукових праць по ріжним питанням

військового життя. Більшість їх перекладена майже на всі європейські мови.

Такий, в самих коротких рисах, зовнішній бік службового життя і діяльності М. Драгомирова. Але не в ньому, все таки, його заслуга як воєнного мислителя і людини-громадянина, а в тих ідейних поглядах і думках, виразником котрих він був і котрі проводив безупинно в житті весь час своєї діяльності, здобувши собі славу не тільки в Росії, але й за кордоном.

Які ж і в чім саме, головним побитом, полягають погляди і думки Драгомирова, гарячим пропагандистом котрих він був і котрі проводив в житті весь час своєї діяльності?

Перш за всього, потрібно зазначити його надзвичайну любов до простого рядового салдата,—поважане салдата, котрого він називав на своїй образній мові— „святою сірою скотинкою“. Ся любов, ся печаль за салдата червоною смугою проходила через всю його діяльність, через всю його творчість і була йому путеводною зорею у всіх його поглядах, у всіх його поученнях. Він любив всею душею свого сірого стратотерпця і йому присвятив всі сили свого розуму, свого хисту. Се був голова, провідця тієї групи воєнних учених, котрі доводять, що основа боєвої підготовки військ полягає не в утвореню із салдата сліпого автоматичного виконавця чужих приказів, а в вихованю в ньому воїна, котрий свідомо односить ся до всього, що він робе.

Салдат повинен розуміти кожний свій рух, кожний вчинок. Він повинен бути при звичаєний не тільки до пасивного послуханя, але в той же час і до певної активності. Послухане як один із головних елементів військової дисципліни безумовно потрібне, але послухане се повинно бути цілковито свідомим, а не заснованим на принципі „молчать и не разсуждать“. „В противному разі“, каже Драгомиров, „салдат, приучений до несвідомого послуханя, буде похожий не на воїна, а на добре виїжаного коня, котрий служить не тільки своєму господареві, але й ворогові, що знає способи управленя єю“¹⁾.

¹⁾ Развѣдчикъ, 1905 г., № 747. (Свидзинскій: М. И. Драгомировъ, какъ проводникъ идей Суворова.

Драгомиров широко обороняв свободу особи салдата і обстоював його людське достоїнство. „Він вимагав людських відношень до салдата не на папері, а на ділі і боровся за визволене салдатських душ із міцних рук Міхеїчів та Єгоричів, здатних тільки муштровати, а не виховувати“¹⁾. Добре розуміючи, як важко дається простій людині всяка премудрость із області салдатської словесности, М. Драгомиров вимагав перш за всього простоти і ясности в обученні і обстоював тільки за саме потрібне і головне, звівши словесні заняття в своєму окрузі до мінімуму.

Він піклувався, щоб люде із одних країв розміщувались в одних частях, а не розкидувались по всій імперії; так, приміром, він був проти того, щоб українців розміщували в частях, що складались виключно із великоросів і були в великоруських місцевостях—і навпаки. Розуміючи, яке велике значіння має рідне слово, рідна пісня в справі натхнення військ, він всякими побитами сприяв співанню національних пісень і ввів, межи иньшим, в війська свого округу співу українських пісень, котрі до нього суворо забороняли ся.— Одним словом, він старав ся, скільки міг, поліпшити для салдата його перебуванє на військовій службі, його відорваність від рідного села. Всі його піклуваня були направлені до того, щоб салдат не був чим небудь обіжений, щоб він получив усе, що має право получить; сі піклуваня торкались не тільки матеріальних потреб салдата, а і його етичних потреб. В сій сирій масі його особливо захоплювала здатність, забувши особисті інтереси, служити спільній справі, „не жаліти своєї шкури“, як казав він. Сей брак „шкурних“ інтересів давав йому упевненість, що ся сіра маса, коли прийде її час, зроби великі діла...

Такі, в самих загальних рисах, відношеня Драгомирова до вихованя військ. Щож торкається тактики, то з сього боку Драгомиров був прямий послідователь ідей Суворова. Суворинська наука побіждати, в силу обставин, була достоянием тільки частей, що близько мали діло з геніяльним полководцем, що ним обучали

¹⁾ Сахаровъ: Памяти М. И. Драгомирова. Развѣдчикъ, 1905 р., № 781.

КНИГОЗБІРНЯ
ГРУНТУ
№ _____

ся, а потім вона була забута, закинута. М. Драгомиров витяг її із забуття, зробив її достоянієм військ, пояснив, розширив, провів, що можна було, в офіцерські підручники, в устава, в боеві інструкції, завоював Ґрунт для її і культивірував її на ґрунті сучасного стану військової справи. Він щиро був переконаний, що славетний Суворинський „штукъ—молодець“ ще не скінчив своєї пісьнї і роль його ще далеко не виконана. Як не гибельна, як не спустошительна сила сучасного огня, тим не мевш, рішаюче значіне приналежить все таки не йому; він має значіне тільки лишень підготовче, рішаюче ж значіне приналежить, як і раніш, штикові. Через се військо треба вести так, щоб перспектива зійтись в штики була неминучою ¹⁾).

Будучи прямим послідовником Суворова, Драгомиров є в той же час і самостійний дослідувач, розвинувши суворинське мистецтво побіждати до степеню науки. Однак, каже вихшецитований уже Е. Свидзинський, головна його заслуга не в його теорії, а в практичній її реалізації, в утвореню собі великої аудіторії, в проведеню своїх ідей прямо в житє маси ²⁾). До його голосу прислухались не тільки в Росії, але і за кордоном; його, наприклад, прикази виписувались навіть в Америку; навіть вельми партикулярні люде читали з охотою сі стиснуті, образні, толстовською мовою написані прикази. Він керував воєнною думкою в Росії біля півсотні років і його школа, утворена ним біля 50 років, істає і тепер і із її вийшов уже цілий ряд видатних воєнних діячів, здобувших собі славу як в минулу війну, так і в теперешню.

Переходячи до дальшої характеристики і оцінки поглядів М. Драгомирова як людини і громадянина, не можна, взагалі, не визнати, що се була видатна, глибоко самобутня фіґура, котру не можливо було підогнати ні до одного із відомих шаблонів. Великий, іскрящий ся розум, оден з найкращих європейських тактиків і в широкому, різносторонньому значіню слова людина-салдат,—М. Драгомиров на загальному чорному

¹⁾ Развѣдчикъ, 1905, № 747. (Э. Свидзинскій. М. И. Драгомировъ какъ проводникъ идей Суворова).

²⁾ Ibid.

фоні того часу був світлою, ядро одинокою плямою. Як щирий син України і прямий потомок старого вольнолюбивого українського роду, він любив правду і одвертість, щирість і простоту перш-за-всього і ненавидів брехню, лицемірство, підлесливість, бутафорство... Недурно Репин увіковічив його в своїх відомих „Запорожцях, що пишуть листа султанові“...

Люблячи сам одвертість і щирість, він того ж вимагав і од своїх підвладних... На цьому ґрунті засновано, межі иншим, багацько самих різномаятих анегдотичних оповідань із його життя, котрих ми не станемо тут наводити... Навіть в останні роки свого життя, уже хворий і поміраючий старик, він все іще не міг переносити і найменшого натяка на підлесливість і казав кожному в вічі „не бреші“, коли хто небудь, прощаючись з ним, бажаючи підлеслитись йому, заспокоював його банальними словами: „іще поправитесь, М. Ів., і знов побачимось“...

Само собою розуміється, що людина з такими переконаннями не довго могла втриматись при тодішніх політичних настроях вищих урядових кол на чолі правління Правобережною Україною і М. Драгомиров мусів уступити свій адміністративний пост „по болізни и разстроенному здоровью“ баронові Клейгельсові. Се він сам добре розумів, коли писав в 1900 році з приводу неприняття ним репресивних заходів проти політичних демонстрації студентської молодіжи в Києві В. Кривенкові: „Думаю, що незабаром буду оскаржений в послаблені власти, але поки рукам волі не дадуть, держиморства од мене не дїждуть“¹⁾...

Не гибою спиною і шиєю, не умінем ходити по паркету здобув він собі славу і віломість, а розумом і серцем.

„Людина високого розуму, доброго серця, чула до всіх явищ громадського життя“, каже проф. С. Богданов в статі, присвяченій пам'яті покійного²⁾, „Драгомиров своїм прозорливим розумом ясно бачив всі хиба нашого строя і потрібні засоби для їхнього лічення. Нав-

1) Русскій Ивалидъ, 1905, № 236.

2) Київск. Газ., 1905, № 294.

чений великим досвідом своєї діяльності, він не йняв віри в можливість швидких перемін... В його очах держава була живим організмом і розвиток цього організму міг йти шляхом, яким розвиваються всі живі організми. На його думку, насильні, штучно привиті міри, не викликані сучасним розвитком народу, не можуть принести користі. За то відтягуване росту організму, задержуване реформ, викликаних ростом громадських сил, в його очах було злочином проти краю. До 66 років він був зайнятий виключно військовою справою. Прикликаний в таких уже старечих літах на високий пост Київського генерал-губернатора, він на перших же порах своєї нової для нього діяльності зразу ж зрозумів своє безсиле бороти ся проти, накладених на місцеву владу центра... Тим не менш, він все ж таки, будучи на чолі правління південно-західним краєм, провадив уперту боротьбу з міністерством за волю самоврядування і волю совісти. Він гаряче обороняв у повному об'ємі у ввіреному йому краю земство і клопотав ся за те, щоб старообрядцям та студистам дано було волю віри. В сих клопотах він, однак, успіху не мав. Але та настирливість, з якою він провадив скрізь свої погляди, зіпсувала його відносини з особою, стоявшою на чолі міністерства внутрішніх справ¹⁾.

М. Драгомиров був родом українець. Се широко відбилось як в його типовій оригінальній фігурі з запорозькими рисами лица, послужившій Рєпіну натурою для його картини „Запорожці пишуть листа султанові“ при змальованю ним кошового Сірка, так і в його відносинах до України. Про ці відносини його до української пісні ми уже відчасти казали; визнаючи за нею високо-виховуюче значінє він ввів співу українських пісень в війська свого округа замість беззмистовних і иноді деморалізуючого характеру звичайних салдатських куплетів. Треба сказати, що до Драгомирова, співу в військах українських пісень суворо заборонялись і скасуване заборони їх було великою заслугою покійного перед Батьківщиною. Люблячи співу рідних пісень і ввівши

1) Ibid.

їх в війська, Драгомиров не міг їх слухати без особливого замилювання. „Бувало“, оповідає В. Кривенко ¹⁾, „В. Н. Давидов зальється: „Не гай, а Божий ра-а-ай“... —у Драгомирова виступають на очах сльози... Як щирий українець, він захоплювався, слухаючи українські пісні“.

Часто можна було бачити сидячого перед ним українського кобзаря з поводитирем і наспівуючого йому під акомпанімент кобзи яку небудь старовинну українську думу або пісню з часів Сагайдачного, Дорошенка, Хмельницького, Мазепи... Особливою прихильністю користувався у нього відомий кобзарь М. Ткаченко із Сошницького повіту, Чернігівської губернії...

Не менш любовне відношене М. Драгомирова було і до українського слова, до українського мистецтва, мови, друку і т. д. В той час, коли М. Драгомиров був генерал-губернатором, українська мова, друк були під забороною. Заборонялось друкувати на українській мові усякі речі не тільки з обсягу політики, але навіть популярні брошурки з області народньої медицини ²⁾. Про українські періодичні видання нічого було й думати. Теж саме треба сказати і що до українського театру. В Києві, напр., не можна було довший час робити вистави українським трупам—єдине через ту причину, що виконувані ним п'єси були написані на українській мові. Українські пісні можна було співати на концертах в перекладі на руську мову, французьку—на яких завгодно мовах, тільки не на українській. Текст українських пісень до нот друкувався по французьки. І от в таку то важку пору життя українського слова, довелось М. Драгомирову стояти на чолі правління Правобережною Україною і виявляти свої симпатії до рідної Батьківщини. Вороги за се його обвинувачували перед вищими властями в „українофільстві“, в дружбі його з тодішніми представниками „українофільства“ (напр., з покійним П. Житецьким) і т. п. ³⁾. Тим не менш і в сих умовах він не ховався з любов'ю до рідного краю. Коли в кінці минулого і в початку біжучого століття виринуло питання про скасування заборон на україн-

¹⁾ Рус. Инв., 1905, 236.

²⁾ Див. нижче.

³⁾ Голосъ Минувшаго, 1916, кн. V—VI.

ське друковане слово і комітет міністрів звернув ся до Драгомирова, як до шефа Південно-Західного краю з запитанем про степенъ бажаня скасування заборон, то М. Драгомиров, в числі иньших інституцій (Академі Наув, Університетів), до котрих були зроблені анальогічні запити, висловив ся за повне скасування заборон на українське друковане слово ¹⁾. Теж саме треба сказати і що до українського театру. Самим більшим неприхильником української мови і театру із числа Київських генерал-губернаторів був попередник Драгомирова генерал Дрентельн. Численні спроби українців поставити ту чи иньшу українську п'єсу на сценах київського Генерал-Губернаторства успіху не мали. І тільки зі смертю Дрентельна і вступленем в правління Південно-Західним краєм Драгомирова відчинились для українських артистів сцени українських губерній ²⁾.

Розуміючи, яке велике значінє має рідна мова у всякій культурній справі і, з'окрема, — в ділі популяризації користних знанів серед народу, Драгомиров часто звертав ся за помічю до української мови і не раз клопотав ся за неї перед центральним урядом. З сього боку небезинтересний такий факт. В кінці минушого столітя почали швидко, розповсюджуватись на Правобережній Україні епідемічні хвороби. Пошесті розповсюджувались так швидко, що скоро перейшли і на військo. І от М. Драгомиров, щоб припинити епідемію, скликав у Києві з'їзд лікарських інспекторів Південно-Західного краю для обміркуваня засобів боротьби проти пошестів. На з'їзд були скликані не тільки лікарські інспектори, але також і сільські лікарі, военні лікарі, професори і иньші офіціяльні особи. З'їзд радив цілий тиждень і виніс ряд резолюцій. В одній з них казало ся, що раціональна боротьба з епідемічними хворобами можлива тільки тоді, коли хворі і, взагалі, весь народ буде добре розуміти причину хвороби і ставитись сьвідомо і прихильно до санітарних заходів лікарів. А для сього треба подбати про виданє відповідних книжок на зрозумілій для українського народу мові, себто на українській. Подбати про виданє таких книжок Драгомиров

1) Києвск. Старина, 1905, X.

2) Ibid, 1905, V.

доручив лікарському інспекторові Київської губернії Сулимі. Книги були скоро написані, Драгомиров сам особисто продивився їх у рукописах і ухвалив їх до друку. Це були: „Лихі хвороби на очі“, „Короста“, „Сибірська язва“ і „Селянські знахарі“. Не зважаючи на брак в них яких би то не було політичних тенденцій, цензура, однак, подивилася на справу популяризації серед українського народу медичинських знань рідною мовою—інакше і на підставі закону 1876 року, заборонявшого друкування книг на українській мові, заборонила їх. Тоді Драгомиров поїхав у Петроград і сам особисто клопотався про дозвіл тих книжок до друку. Клопоти Драгомирова мали успіх і брошури на українській мові було дозволено надрукувати „въ изъятіе изъ закона“¹⁾.

Українську мову М. Драгомиров вживав не тільки в балачці, але не раз і в письмі.

Останні роки свого життя М. Драгомиров прожив, віддавшись виключно літературній праці, в рідному Копотопі, майже нікуди із нього не виїздячи. Найважливіші праці Драгомирова такі: „Лекції по тактигѣ“, „Опытъ руководства для подготовки частей къ бою“, „Армейскія замѣтки“, „Объ атакахъ и оборонѣ“, „О высадкахъ въ древнія и новыя времена“, розбір „Войны и Мира“ Толстого, „Солдатская Грамотка“ і и.; окрім цього багацько статей з різних галузів військового життя написано ним в тогочасних військових часописах. Більшість праць Драгомирова перекладено майже на всі європейські мови.

Спалахнувши в 1904 році війна з Японією і неможливість самому взяти участь в ній, вельми вплинули на старечий організм Драгомирова. Наші неуспіхи при великих жертвах і наличності великої „живої сили“, розхитували його здоров'є. Неуспіхи у нас пояснялися численною більшістю противника. Драгомиров дивився на сю справу трохи інакше. Відповідаючи на листа одного із своїх кореспондентів, що скаржився йому на брак у нас більших сил, котрих у нас „як кіт наплакав“ він питав:

¹⁾ Рада, 1913, № 187.

— Як же „віт наплакав“, коли по моїм відомостям з кінця квітня у нас більше, а ніж у Куроки. . . .

А що до наших моряків, то правда: коли полічити, то вони, може, самі собі не менше пошкодили, аніж японці їм“ ...

На прикінці Драгомиров робе в листі таку приписку на українській мові:

Рапорт старшини:

Закурив москаль люльку і ліг на соломі спати.

Резолюція справника:

А нехай собі спить, аби шкоди не було.

Відповідь старшини:

Як же шкоди не було, коли сім дворів, мов коро́ва язиком злизала... ¹⁾.

Завдяки чесному, отвертому, прямому характеру, Драгомиров користувався поважанем не тільки серед своїх прихильників, але і ворогів.

Про те, якою пошаною він користувався серед самих ріжномаїтих кол населення свідчить такий факт. Драгомиров помер 15 жовтня 1905 року, себто в самий розгар революційного руху в Росії, в тім числі і в Конотопі. Уся рідня Драгомирова находилась в сей час у Києві і через те, що припинився усякий рух на залізниці, була позбавлена можливости приїхати на похорон покійного. Не можна було також привезти із Києва металічної труни для небіжчика. Конотіп був в кульмінаційному пункті революційного руху. На чолі сього руху стояв інжен. Шор. Слова його оп'яняли весь Конотіп. Усі робітники залізниці і величезних Конотопських залізнодорожних майстерень покорялись його слову, його волі. І от ся маса, по ініціативі своїх вождів, сама пропонує, в пам'ять помершого, послати в Київ поїзд за труною, за родичами і знайомими. Пропозиція була прийнята. Дана була обіцянка, що коли поїзд їхати назад з Києва, не посадять в нього війська, не заарештують тих, хто поведе поїзд. І от, коли припинився весь залізнодорожний рух, коли усе забастувало, вакзали переповнені розлютованим народом, з залізнодорожного полотна усе познімано,—іде цілий порожній поїзд

¹⁾ Русск. Инвал., 1905, № 236.

у Київ: його ведуть „бунтовщики“, скрізь він проходить в повному порядку, добре, гарно. На розході взято в сем'ї покійного 100 карбованців. В Дарниці (9 верстов од Київа), узнавши, хто веде поїзд, жандармський офіцер зупиняє його і боючись вибуху мосту на Дніпрі, розбірає часть рельс mezi Дарницею і Київом. В Київ поїзд не пропускають, як також і всіх тих, хто привів його, але, згідно з обіцянкою, не заарештовують (а проте, кілька годин, по непорозумінню, вони були оціплені в вагонах). Не передбачивши всього сього, люде, за котрими приїхав поїзд, виїхали із Київа раніш иньшим шляхом, і коли поїзд прийшов, були уже під Черниговом і поїзд вернув ся із Київа назад порожнім у Конотіп, де робітники явились про все докласти сем'ї покійного і здали 52 карбованці при рахункові і вповні добросовісних розходах на продовольствіє поїздної челяді.

Похорон Драгомирова одбув ся у Конотопі, при великому здвизі людеї, тихо, без усяких инцидентів, в повнім порядку, незважаючи на бунтівничий настрій народу. Навіть погромщики, із пошани до памяти покійного, не захотіли омрачати траура кривавими подіями і одмінили предпологавший ся було погром у Конотопі...

Похований Драгомиров у Конотопі, біля Вознесенської церкви, в фамільному склепі. На похоронах взяв участь майже весь Конотіп. Од дню похорона було одержано більш 600 телеграм з висловом співчуття від усяких інституцій і товариств, в тім числі багацько і із закордону. На труну було покладено багацько вінків, із котрих зазначимо такі: од короля Карла Руминського, од царя Болгарії, од французького воєнного міністра, од французького посла в Петрограді, од генерального штабу, од лейб-Гвардії Семенівського полку, од болгарського Генерального штабу в Софії, од болгарського воєнного міністра, од Миколаївської Академії генерального штабу, де був начальником і читав лекції покійний, від Конотопського дворянства, з написом „Славъ Россіи и гордости Конотопа“, од г. Конотопа, з написом „Доблестному согражданину“, од Земства—з написом „Именитому земляку, славному отаману—земська громада“ і багацько инших.

Київ, 1915, жовтень.